

PIASEK (268) *sb m*

a *pochylone* (w tym 4 r. błędne znakowanie), e *jasne*.

sg *N* piasek (73). ◇ *G* piasku (39). ◇ *D* piaskowi (3). ◇ *A* piasek (31). ◇ *I* piaskiem (26); -em (3), - (e)m (23). ◇ *L* piasku (68). ◇ *pl N* piaski (2) *BielKron*, *GrabowSet*, piąscy (1) *Calep*. ◇ *G* piasków (5); -ów (1), -(o)w (4). ◇ *A* piaski (4). ◇ *I* piaski (1). ◇ *L* piaskach (13), piask(o)ch (2) *FalZioł*, *SienLek*; -ach (1), -(a)ch (12).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI(XVIII) – XVIII w.*

1. *Warstwa mialkich, drobnych, ziarnistych okruchów skalnych; arena Murm, Mymer¹, Mącz, Vulg, PolAnt, Calep, Cn; pulvis Mącz, PolAnt; sabulo Vulg; glareaa, harena Mącz; glareola Calep (235) : Murm 21; Mymer¹ 5v, 36; FalZioł II 1d, 2a, IV 23d, 35b, 45c [2 r.]; BielŻyw 14; LibMal 1549/148v; RejKup f5; znalazł nadobne dzyeciátko/ A ono w piasku grzebie by mále kurczątko. RejWiz 126, 126v; Leop Ex 2/12; Owa gdy fzlá do niego/ ná scieszkę poźrzála/ Ná zad żadnego fládu/ ná pyafku nie znála. RejZwierz 118v, 11v [2 r.]; obaczył Moizesz iz nikt nie widzyał/ zábił go [Egiptczyka] á przyfypał piaskiem [Vulg Ex 2/12]. BielKron 28 [przekład tego samego tekstu Leop, SkarŻyw 479]; Ná wielbładziech iefzdzą zámykaiąc fie w klatkách drzewiánych dla piasku/ ktory im w oczy by mglá biie. BielKron 263v, 263v, 271 [2 r.], 441v, 456v, 457 [2 r.]; KwiatKsiąz M2, N3; Mącz 24d, 38a, 129d, 132c, 146b (17); SienLek 106v, 121v; RejAp AA6v, BB4, 104v, 105v [2 r.], 106; RejZwierc 75; Wnidziefz do skály/ á skryiefz się w piasku przed ftráchem Iehowy BudBib Is 2/10, Lev 17/13, Deut 33/19, Is 34/7; Strum E3, M2v; KochPs 5; tedy dwieście fześcdzieśiát y dwu Chrześciánow/ ktorzy robili około piasku/ w pętách wywiedziono ná plác SkarŻyw 62, 258, 479; bo drogi áni znác dla piaskow od fturnow gwałtownych z morzá wybitych y wywianych StryjKron 72; KochPam 85; Calep 91b, 381b, 457a, 660a, 935a; GostGosp 50, 70; Częty fkarb w morzu/ niepotrzebny iemu/ W głębokich piaskách bywa náleżiony GrabowSet Lv; KmitaSpit Bv; KlonWor 19; SzarzRyt D2v; [[kupiec] Mufyał pirchnąc ná zad záfyę/ Gdy mu oczy futo pyafkyem/ Zá fyyę dano pocyafkyem TragŻebr A3v].*

W porównaniach (11):

~ *Jako comparandum (10): RejKup o7; łacniey ieft nofić piasek/ fol/ y bryłę żelázá/ niż człowieka rozładku niemáiącego. BibRadz Eccli 22/18; [O moczu] Ná dnie iefli widziefz biáte kámyczki iáko piasek/ znák iz ma Kámień. SienLek 26, 27v; BudBib Iob 30/19, Nah 1/3; CzechEp 65. Cf »prawie jako z piasku wygrześć«, »cięższy niż piasek morski«.*

Jako comparatum (1): TO morze/ piaski y skály ftráfzliwe/ Z mymi kłopoty podobieńftwo máią/ Bo te nie rozná liczbę we mnie dáią. Iák morze piaskow/ ma w łobie błędliwe. GrabowSet M4. ~

W porównaniach (35):

~ *Jako comparandum: O wielkiej, niepoliczalnej ilości [przeważnie jako aluzja do przysłowia „jak piasku w morzu”] (35): RejPs 207; LubPs eev; Leop Gen 41/49, Is 48/19, 1.Mach 11/1; Będę cię błogofławił/ y rozmnożę potomftwo thwoie iáko gwiazdy niebiefkie/ y iáko piasek [multiplicabo semen tuum ... velut arenam] ktory ieft ná brzegu morfkim BibRadz Gen 22/17 [przekład tego samego tekstu BielKron 13, 14; SkarŻyw 285, 286; WujNT Hebr 11/12], 2.Reg 17/11, Iudith 2/10; BielKron 13, 14; krol Eiptki zebrałszy woysko ná kłztałt piasku [exercitus multos sicut arena] ktory ieft nád*

brzegiem morfkim niezliczone *BudBib* 1.*Mach* 11/1, 1.*Reg* 13/5, 2.*Reg* 17/11, *Iob* 22/24; Rády twoie: iáko fá wielce obfité: Rychléy piasek we wżytkich morzách zráchuię *KochPs* 203; *SkarŻyw* 285, 286; *GrabowSet* M4, T; *LatHar* +3, 465; *WujNT Hebr* 11/12; *PowodPr* 27; *CzahTr* H4v; *SapEpit* B4v. Cf »jako piasek morski«. ~

W charakterystycznych połączeniach: piasek głęboki, miękki, niski, plony, przepokny; pożywać piasku (2); wrzucanie piasku; czyścić z piasku; usypyany z piasku; piasek poruszyć, przesiać, rozmiotować, usypać, (wy)kopać (2); w piasek zagrześć (2), zakopać; piaskiem (na)ładować (2), nakryć, nasypować, ogrodzić, potłoczyć, suć, sypać (obsypać, przysypać) (3); piaskiem nasypyany, powieziony, ukurzenie; zmieszany z piaskiem; w piasku gmerać, grześć (2), skryć się, zagrześć (2); w (na) piasku sieść, walać się (2); pogrążony w piasku.

Przysłowia: Kiedy cnoty nie sftanie [...] iuz táki y ná piásku pádnie *RejWiz* 4, 106; bez przewodniká trudna bywa drogá/ Bá czáfem y ná piásku polliznie fie nogá. *RejZwierc* [272].

Wżytko fie wżytkim podoba do fiebie/ Ano rzyć w piásku choć lata mył w niebie. *RejZwierc* 219.

Zwroty: »w piasku, na piasku (i)grać; na piasku igrający« (2:1;1): *RejWiz* 130; Troyden [...] obaczył tego Witenná z dziećmi ná piásku igraiącego *StryjKron* 365; *CzechEp* 65, 406.

»piaskiem nakryć« = *pogrzebać* [szyk zmienny] (2): Krew po drogách żywa płynie/ [...] A niemáfz/ ktoby z litości Piafkiem nákrzył biédné kości [et non erat, qui sepeliret *Vulg Ps* 78/3] *KochPs* 119; *KlonKr* E3v.

»prawie jako z piasku wygrześć« = *wydobyć z zapomnienia* (1): pobudził Pan ludzi pobożne/ ktorzy fie wżdy o tho pokuśili/ [...] iż ie [pismo Jana św.] práwie iáko s piásku wygrzebli/ y fwiátu podáli *RejAp* AA3v.

Wyrażenia: »cięższy niż piasek morski« (1): Tedyćby [narzekanie moje] było cięższe niż piasek morfki [arena marium gravior esset] *BibRadz Iob* 6/3.

»gruby, miąższy piasek« = *żwir*; *sabulum* *Murm*, *Mymer*¹ *BartBydg*, *Mącz*, *Calep* [szyk 6:3] (5:4): *Murm* 21; *Mymer*¹ 36v; *BartBydg* 134b; *Saburra*, Łodzienny piasek którym łódzie zwykli żeglarze nápełniác/ To yełt miążzy á gruby piasek *Mącz* 362d, 362d; *Calep* 935 [3 r.].

»w piasku grzebiący« = *niskiego stanu* (1): Y mnie iefcże gdy obaczyłz w tym mym ftanie wiernego Nie opuścisz bo ty baczyłz/ y w piasku grzebiącego Bo v ciebie wierna cznota/ y błotem przýpluskana snadz zaczniefza niż niecznota/ złotem przychawtowana *RejJóz* C4.

»piasek kamienisty« (1): *Calculus*, *Drobne kamyczki rzeczne*/ álbo/ piasek oftry á kámienisty. *Mącz* 31b.

»nad liczbę piasku morskiego, nad piasek morski« = *bardzo wiele* (4:1): *OpecŻyw* 46; *Námnożyło* fie mi wdow iego/ nád piasek morfki [prae arena marium] *BudBib Ier* 15/8; *ZGrzełzyłem*/ Pánie/ nád liczbę piásku morfkiego *LatHar* 139, +3, 111; [ArtTanat H4].

»piasek morski« = *arena maris* *PolAnt*, *Vulg* (29): *FalZioł* IV 53d; táka była obfitość płzenice/ że fie thez piáskowi morfkiemu równá *Leop Gen* 41/49, *Ier* 33/22, *Apoc* 12/18; *RejAp* 103v; *BudNT Apoc* 13/1 [12/18]; Piasek Morfki opuchłém pomocny. *Oczko* [42]v, 18; *CzechEp* 408 [2 r.]; *BielSen* 18; obciążony ciężarem grzechow fwyh/ liczbę piásku morfkie^{g0} przechodzących *LatHar* +3; *WujNT Apoc* 12/18. Cf »cięższy niż piasek morski«, »nad liczbę piasku morskiego«, »jako piasek morski«.

»jako piasek morski« = *sicut (a. tanquam) arena maris Vulg, PolAnt; sicut pulver terrae PolAnt (10): LubPs R6v; Leop Rom 9/27; będzie liczbą ludu Izraelskiego iako piasek morski bez liczby BielKron 92v; RejAp 169v; BudBib Gen 32/12, 2.Par 1/9; plemię moję iako piasek morski rozmnożone być miało SkarŻyw 347; WujNT Rom 4/18, 9/27, Apoc 20/7.*

»piasek ostry« = *nitel(l)a Cn (1): Mącz 31b cf »piasek kamienisty«.*

»ziarneczko piasku« (1): Niech ptaszek z góry wżytkiego świata co tyśiąc lat ziarneczko piasku do nas nośi SkarKaz 7a.

»piasek ziemie, ziemski« = *pulver terrae PolAnt (2:1): BudBib Iob 14/19, Is 40/12; Iako wiele iest kropli morskich/ y piasku ziemskiego/ [...] tak wiele rózow bądź pozdrowioná [...] Mátko Boża LatHar 465.*

»złoty [= zawierający złoto] piasek« = *balux, nitella aurea, ramentum auri Cn [szyk 5:3] (8): HistAl I7v; rzeki są takie które piasek złoty w sobie mają. BielKron 26, 441v, 442 [2 r.], 442v, 461; KochPropKKoch 3.*

Szeregi: »piasek albo dziarstwo« (1): *Nitella, dicitur res quae levigat sordem et expolit, Piasek albo dziarstwo którym wychędażayá státki. Mącz 247d.*

»kamień, (i, a, abo) piasek« = *lapis et arena, lapis et pulver PolAnt [szyk 5:2] (7): ony nośki święte były schodzone ij zranione od kamieniá/ od piásku/ od gorązościy OpecŻyw 46; Ciężkić iest kámién á ważny piasek/ ále gniew szalonego iest cięższy niż to oboie. BibRadz Prov 27/3; BudBib 2.Reg 16/13, Prov 27/3; Calep 933b; KlonFlis F2 [2 r.].*

»piasek i perzyna« (1): *Wrzucił mię do błotá y stałem się podobnym piaskowi y perzynie [assimilat suum terrae et cineram]. BudBib Iob 30/19.*

»proch albo piasek« (2): *Słońce [...] wzrok przeraża swoim błyskaniem/ iako wiátr prochem albo piaskiem. BielSpr 16v; BudBib I 284b marg.*

»piasek albo ziemia« (1): *to coby z piaskiem/ albo z ziemią iákąle zmiészano było/ ná dno vpadác muśi Oczko 17v.*

Przen (9) : RejAp 68v; A tak zniżon będzieś/ od ziemie mowić będzieś/ [...] á z piásku powieśc twoiá szęptác będzie. BudBib Is 29/4, Is 29/4, Mich 7/17.

piasek czego (2): ięzyk moy przyśchnął do pałczeki moiej y w piasek śmierci dowiodłes mie. TarDuch A3; NiemObr 24.

W charakterystycznych połączeniach: piasek sprochniały; piasek śmierci, wymysłów ludzkich.

Zwrot: »na piasku zostać« = *nie zostać dokończonym (1): Bo ielić nam s tám tych ston [z nieba] rády nie dośtanie/ Pewnie nam káżdá spráwá ná piasku zośtanie. RejZwierc 253.*

Szeregi: »opoka a piasek« (1): *nie ten [Kościół jest prawdziwy] który iest z nieprawdy á z wymysłów ludzkich zlepiony/ z opoki á s piasku/ który ledá wiátrzem zákołyśany y rozwałony być może. RejAp 67v.*

»ziemia, piasek« (1): *Bo Czo yeft ma Duffa s Czajem Ziemia iest Piaskiem sprochnialem RejKup dd7.*

a. *Teren piaszczysty; ziemia nieurodzajna; pustynia; mielizna; arena, arenacea terra, sabuletum Cn (47) : Kráiná thá Mołkiewśka iest bárzo zła á nie vrodna dla piaskow BielKron 430; To mieyśce [...]*

nie ma vrodzaiu żadnego/ bo piasek wżytko *BielKron* 449v, 456v; *Mqcz* 397c; Ziółko [*ptaszę oczka*] iest bárzo wóniáiácé/ [...] á ná piałkoch roście. *SienLek* 256v; *RejZwierc* 72v; iádac między Kurfkim y Baltickim morzem/ [...] niewyrzyfz nic więcej/ iedno piałki/ wodę/ á niebo *StryjKron* 72; *NiemObr* 173; *GostGosp* 66; *VotSzl* C2v; Chcefzli fię zgadzác z Flifowfkim orfzakiem/ Nieboże Fryczu/ zowże piasek [= *mieliznę*] hakiem. *KlonFlis* F3, F2 [2 r.], F4.

W przeciwstawieniach: »piasek ... tłufty (a. dobry, a. płodny) grunt (4), łąka« (5): Który Staw iest ná Piałku/ iuz ná to miéy bączność żebyś mniéy weń fádził niż w ów co ná dobrym gruncie. *Strum* P2; [*Pan*] obráca/ prze zbytek ludzki/ grunty płodné W piałek *KochPs* 165, 166; *CzechEp* 406; Przenieśli fie [...] z tłuftych gruntow ná piałki *PowodPr* 36.

W porównaniu (1): Iák piasek/ ták moy dowcip nierodzacy *GrabowSet* M4.

W charakterystycznych połączeniach: *piaski wielkie*; *w pośrzodku piasków*; *zagon piasku*.

Przysłowie: A ták y my gdychmy rozno Snadz z orzemy piasek prozno *RejRozpr* G, C3v.

Wyrażenia: »piaski niepłodne« (1): miefzkam między piałki niepłodnémi/ W fuchéy/ bezwodnéy/ vprágnionéy ziemi *KochPs* 89.

»szczyry piasek« (1): prożna by robothá byłá/ kiedyby ktho ná fzczyrym piałku pofiał dobrą pńzenicę *GórnDworz* Kk2.

Szereg: »piasek, (i) puszcza« [*szyk* 2:2] (4): niektorzy brácia/ opuściwfzy tłušte grunty oyczyzn fwych/ przenofzą fię ná piasek ná pułzczą do Rákowá. *CzechEp* 406, 406 [2 r.], 407.

Przen (7) : *CzechEp* 407; niewiem kędy to wyczytał/ áby Antychryft ná piałku fwoie miefzkanie mieć miał. *NiemObr* 173, 173.

W przeciwstawieniach: »piasek ... tłusta gora (a. pagorek) (2), tłusta i wyborna ziemia« (3): Otoż iż Papież nie ná piałku/ ále ná tłuftym págorku miefzka/ przetoż nie iest Antychriftem *CzechEp* 407, 408; *NiemObr* 173.

Wyrażenie: »słaby piasek« (1): ofchnieć pewnie ten niefáchetny fmok ná tym fłábym piałku y s pomagácźmi fwemi *RejAp* 104v.

α. Nietrwały, słaby fundament (przekład i aluzje do bibl. Matth 7/26; przeważnie użycia przenośne) (13) :

W przeciwstawieniach: »(słaby a. ustępujący) piasek ... mocna (a. twarda) opoka (2), opoczysty fundament« (3): To yeft dom nye ná rozlicznym á wftempuyącym pyalku/ ále ná yedney/ cáley/ á twárdey opoce/ [...] zbudowány. *KromRozm II* tv; *CzechRozm* 164v; ktorych [*męczenników*] ftałości [...] żaden Tyrran náruřzyć nigdy nie mógł/ dla tego iż fwoie budowanie/ nie ná fłábym piałku/ ále ná opoce mocney kościołá ś. powfzecznego fundowáli *ReszPrz* 25.

Zwrot: »(z)budować (się), fundować, zbudowany, założony na piasku« [*szyk zmienny*] (8:1:3:1): *KromRozm II* tv; Boię fie/ ábym fie niebudował ná piałku/ to iest/ ná tym fłaleńftwie/ rozumie tego fwiátá *KrowObr* 108v, 15; *RejAp* 183v; *CzechRozm* 164v; *CzechEp* 130; *NiemObr* 7, 67, 67 źp; *ReszPrz* 25; wřelki ktory fłucha tych fłow moich/ á nie czyni ich/ będzie przypodobion mężowi głupiemu/ ktory zbudował dom fwoy ná piałku [*aedificavit domum suam super arenam*]. *WujNT* *Matth* 7/26, s. 32, 218.

2. lek. Choroba, drobne złoże mineralne odkładające się w narządach moczowych (15) : Piafek w vrinie ieft troiaki *FalZioł* V 10v; [*lekarstwa*] Naprzeciw kamieniowi nyrkowemu/ ktori ieft iakoby piafek czyrwony. *FalZioł* V 84v, V 4, 10v [4 r.]; Piafek z męcherzá/ Ízukay Kámién. *SienLek* S[ss]4, 25v.

Zwrot: »piasek wyganiać, kamień piaskiem (a. jakoby piasek) wypędzać (a. pędzić)« (1:2): *FalZioł* *7v, II 9c; Piafek też z męcherzá wygania proch zvfufzonych świerczkow domowych gdy go w Winie pije. *SienLek* 107.

Szereg: »kamień albo (takież i) piasek« [*szyk* 2:1] (3): *FalZioł* V 84v; w lędźwiach y w męchyrzu/ kámień fwe Íchowanie ma/ tákież y piafek *SienLek* 105, 106.

3. Pył powstający przy polerowaniu (1) : Limatura – Piáíflek z polerowania. *Calep* 604a.

4. Popiół (1) : [*król Niniweński na znak rozpaczy*] złożył zšiebie odzienie fwoie/ y oblogł wor/ á siadł ná piałku [*et sedit super cinerem*]. *BudBib* Ion 3/6.

5. n-loc (16) :

»Piasek« = *wyspa we Wrocławiu* (3) : [*Bolesław Łysy*] Opátá z piałku [...] władził ná Ízalony koń obroćiwfzy twarzą do ogoná koniowi. *BielKron* 362, 378v.

Zestawienie: »kościół Panny Maryjej na Piasku« (1): Ten to Piotr/ [...] Íiedmđziefiát kościołow w Polfzcze zmurowác dał [...] we Wrocławiu S. Wincenthego/ pánnny Máriey ná piałku/ S. Marćiná/ S. Michála *BielKron* 354v.

»Piasek« = *dzielnica Krakowa* (1) : [*Jagiello*] kościołow wiele pozákłádał: w Lublinie S. Brygidy/ [...] kłafztor S.Duchá w Sączu: też pánnny Máryey ná piałku przed Krákowem/ drugi ná Kleparzu S. Krzyża *BielKron* 387v.

»Piaski« = *dzielnica Poznania* (12) : Zeznał yfch na pyáfkach thu wpoznanýv 4 kóffulye vkradł *LibMal* 1545/95, 1543/74v, 75, 1548/139, 1549/148, 1550/152v (12).